



ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

ЛИСТ

від 27.09.2012 р. N 10-1393/0/4-12

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин

Відповідно до [статті 34 Закону України "Про судоустрій і статус суддів"](#), [статті 360⁷ Цивільного процесуального кодексу України](#) (далі - ЦПК України) доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у справах, що виникають із кредитних правовідносин, та сформульовано **обов'язкові для всіх судів України правові позиції**.

1. За положеннями [частини першої статті 559 ЦК України](#) припинення поруки в разі зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, унаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презюмується. У цьому разі звернення до суду з позовом про визнання договору поруки припиненим не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору.

Виходячи із загальних засад цивільного законодавства та судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін ([статті 3, 12 - 15, 20 ЦК України, статті 3 - 5, 11, 15, 31 ЦПК України](#)) можна зробити висновок про те, що у разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого [частиною першою статті 559 ЦК України](#), таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі [пункту 1 частини другої статті 16 ЦК України](#) (про визнання договору поруки припиненим, про визнання поруки такою, що припинена).

Крім того, законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень [статей 55, 124 Конституції України](#) та [статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод](#), відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правовою захисту, не заборонений законом.

Отже, відповідно до [частини першої статті 559 ЦК України](#) до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього: збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає, зокрема, у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення, розширення змісту основного зобов'язання щодо дострокового повернення кредиту та плати за користування ним, що є підставою для визнання договору поруки припиненим ([постанови від 21 травня року 2012: N 6-69цс11, N 6-18св11, N 20цс11, N 88цс11](#)).

2. Згідно із [частиною четвертою статті 559 ЦК України](#) порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Відповідно до [частини першої статті 251 ЦК України](#) строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами ([частина перша статті 252 ЦК України](#)).

Разом з тим із настанням певної події, яка має юридичне значення, законодавець пов'язує термін, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати ([частина друга статті 251 та частина друга статті 252 ЦК України](#)).

З договору поруки вбачається, що в ньому не встановлено строку, після якого порука припиняється, а умова договору поруки (пункт 11) про його дію до повного виконання боржником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення дії поруки, оскільки суперечить [частині першій статті 251 та частині першій статті 252 ЦК України](#), тому в цьому разі підлягають застосуванню норми [частини четвертої статті 559 ЦК України](#) про те, що порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Крім того, у кредитному договорі строк виконання основного зобов'язання чітко визначений - строк повного погашення кредиту є 20 серпня 2009 року (пункт 1.4).

За таких обставин у ПАТ КБ "ПриватБанк" виникло право пред'явити вимогу до поручителя про виконання порушеного зобов'язання боржника щодо повернення кредиту, починаючи з 20 серпня 2009 року, протягом наступних шести місяців. Таку вимогу до поручителя банк пред'явив лише 18 жовтня 2010 року, тобто вже після спливу встановленого [частиною четвертою статті 559 ЦК України](#) шестимісячного строку ([постанови від 18 липня 2012 р. N 6-78цс12, від 21 травня 2012 р. N 6-48цс11, від 23 травня 2012 р. N 6-33цс12](#)).

3. Відповідно до [частини першої статті 553 ЦК України](#) за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Згідно з [частиною другою статті 1054 та частиною другою статті 1050 ЦК України](#) у разі, якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами, то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Згідно з [частиною четвертою статті 559 ЦК України](#) порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Встановивши, що за кредитним договором, укладеним до 25 квітня 2015 року, позичальник з листопада 2008 року припинив внесення щомісячних платежів щодо повернення кредиту, а пред'явлена банком у лютому 2009 року вимога до позичальника про дострокове повернення частини позики останнім не виконана, та що банк пред'явив таку ж вимогу в березні 2009 року до двох поручителів, а у квітні 2009 року, тобто в межах встановленого законом шестимісячного строку, звернувся із зазначеним позовом до суду, суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що порука поручителів не припинилася ([постанова від 21 травня 2012 р. N 6-68цс12](#)).

4. За положеннями [частини першої статті 559 ЦК України](#) порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

До припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установа (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

Таким чином, у зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповідної умови в договорі поруки, не дає підстав покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.

Отже, висновок суду про те, що [частина перша статті 559 ЦК України](#) не передбачає припинення поруки внаслідок збільшення розміру відповідальності поручителя, є помилковим ([постанова від 18 червня 2012 р. N 6-73цс12](#)).

5. Кредитним договором передбачена можливість зміни розміру відсоткової ставки. Проте кредитор зобов'язаний повідомити позичальника про намір підвищити процентну ставку не пізніше, ніж за десять днів до дати початку її застосування, а також запропонувати для укладення відповідну додаткову угоду. У разі якщо позичальник погодиться із зміною розміром процентної ставки, він зобов'язаний протягом п'яти днів підписати запропоновану кредитором додаткову угоду про внесення змін до кредитного договору та повернути її до банку. У разі якщо позичальник не погодиться із запропонованим кредитором розміром процентів, позичальник зобов'язаний протягом п'яти днів повернути кредитору заборгованість з кредиту, сплатити нараховані проценти, пеню та можливі штрафні санкції в повному обсязі.

Установивши, що у зазначений строк позичальник не підписував додаткову угоду до кредитного договору стосовно збільшення процентної ставки, оскільки не був повідомлений про пропозицію кредитора, а здійснював поточні платежі згідно із передбаченим кредитним договором графіком за 12 % ставкою, вносячи в каси банку більші за розміром суми для дострокового погашення кредитної заборгованості. Копії квитанцій підтверджують той факт, що позичальник не міг знати про зміну процентної ставки, оскільки в них не зазначається відсоткова ставка.

Крім того, листування позичальника з банком свідчить про те, що позичальник повідомлень від банку про збільшення процентної ставки за новою відсотковою ставкою не отримував, тому положення [частини другої статті 642 ЦК України](#) не підлягає застосуванню, так як банк, змінюючи в односторонньому порядку процентну ставку, не повідомив про це

позичальника, що призвело до порушень пункту 2.6 кредитного договору та частини четвертої статті 11 Закону України "Про захист прав споживачів" (постанова від 4 липня 2012 р. N 6-58цс12).

6. Згідно з частиною першою статті 651 ЦК України зміна договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Судом встановлено, що рішення про збільшення розміру процентів прийнято банком 5 січня 2009 року, тобто до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку", відповідно до якого встановлений договором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку.

Відповідно до абзацу 4 частини четвертої статті 4 Закону України "Про захист прав споживачів" про зміну відсоткової ставки за споживчим кредитом споживач повідомляється кредитором письмово протягом семи календарних днів з дати її зміни.

Судом також встановлено, що датою зміни розміру процентів за кредитним договором банком визначено 1 лютого 2009 року, про таку зміну банк повідомив позивачку рекомендованим листом ще на початку січня 2009 р., тобто до дати зміни розміру процентів.

Таким чином, встановивши, що банк прийняв рішення про збільшення розміру процентів за кредитним договором відповідно до умов договору й до набрання чинності Законом, яким встановлено заборону збільшення банком розміру процентів в односторонньому порядку, та про це повідомив позивачку в передбаченій Законом України "Про захист прав споживачів" строк, тому порушень закону зі сторони банку немає (постанова від 23 травня 2012 р. N 6-38цс12).

7. Відповідно до частини першої статті 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання його стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою - третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу саме в момент вчинення правочину.

Згідно з частиною першою статті 638 та частиною першою статті 640 ЦК України договір є укладеним з моменту досягнення в належній формі згоди з усіх істотних умов договору.

На підставі частини другої статті 640 ЦК України у разі, якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання майна або вчинення певної дії.

Законодавець пов'язує момент укладення договору з моментом передання грошей у випадку укладення договору позики (стаття 1046 ЦК України). Однак кредитний договір, спір щодо якого вирішено у справі, є укладеним з моменту досягнення його сторонами у письмовій формі згоди з усіх істотних умов договору.

Судом встановлено, що банк і позичальник уклали кредитний договір у письмовій формі, як вимагається частиною першою статті 1055 ЦК України. Пунктом 1.2 цього договору було передбачено, що кредит надається банком позичальнику готівкою з відкритого для цієї мети на його ім'я позичкового рахунку. Також судом встановлено, що банк перерахував на його позичковий рахунок обумовлену кредитним договором грошову суму, яку та в той же день зняла з рахунку.

Отже, посилання позичальника на те, що грошей з відкритого на її ім'я позичкового рахунку вона не знімала, не може бути підставою для визнання кредитного договору та укладених у

подальшому додаткових до нього договорів недійсними, оскільки кредитний договір є укладеним з моменту досягнення його сторонами в письмовій формі згоди з усіх істотних умов договору, а дії щодо зняття грошей з рахунку стосуються його виконання, а не укладення, тоді як правове значення для вирішення питання про визнання кредитного договору недійсним має додержання його сторонами вимог закону саме при його укладенні, а не виконанні ([постанова від 11 липня 2012 р. N 6-63цс12](#)).

8. Відповідно до [статті 17 ЦПК України](#) сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом. Рішення третейського суду може бути оскаржено в порядку, передбаченому цим [Кодексом](#).

[Статтею 5 Закону України "Про третейські суди"](#) передбачено, що юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього [Закону](#).

Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

Згідно з частиною першою [статті 12 Закону України "Про третейські суди"](#) третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. На час виникнення спірних правовідносин Закон не містив заборони на укладення третейської угоди.

[Рішенням Конституційного Суду України від 10 січня 2008 року у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України \(конституційності\) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII "Третейське самоврядування" Закону України "Про третейські суди" \(справа про завдання третейського суду\)](#) визнано, що відповідно до чинного законодавства підвідомчий суду загальної юрисдикції спір у сфері цивільних і господарських правовідносин може бути передано його сторонами на вирішення третейського суду, крім випадків, встановлених законом ([стаття 17 ЦПК України](#), [стаття 12 ГПК України](#), [стаття 6 Закону України "Про третейські суди"](#)), оскільки, гарантуючи право на судовий захист з боку держави, [Конституція України](#) водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захистити свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (частина п'ята [статті 55 Конституції України](#)). Це конституційне право не може бути скасоване або обмежене (частина друга [статті 22](#), [стаття 64 Конституції України](#)).

Відтак, не можна погодитися з висновками суду щодо задоволення позовних вимог та визнання недійсним пункту 6.2 договору про надання невідновлюваної кредитної лінії, який містить умову про третейський розгляд спорів ([постанова від 6 червня 2012 р. N 6-50цс12](#)).

9. Відповідно до [статей 355, 356 ЦК України](#) майно, яке знаходиться у власності двох або більше осіб - співвласників, належить їм на праві спільної власності і є їх спільним майном. Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві спільної власності є спільною частковою власністю, а без визначення часток - спільною сумісною власністю. Ознакою права спільної власності є множинність суб'єкта та єдність об'єкта.

Судами встановлено, що на момент укладення договору іпотеки нежитлові приміщення загальною площею 1032,3 кв. м, які передавались в іпотеку, знаходились у підвалі, на першому поверсі та антресолях першого поверху багатоквартирного будинку і згідно з реєстраційним посвідченням БТІ та довідкою-характеристикою БТІ право власності іпотекодавця складало 13/100 частин будинку.

За загальним правилом власник самостійно розпоряджається своїм майном ([частина перша статті 316](#), [частина перша статті 319 ЦК України](#)).

Тобто власник майна має право самостійно вирішити питання про передачу цього майна в іпотеку, отримання згоди від будь-якої особи на розпорядження своєю власністю в такий спосіб законом не вимагається.

Зазначений висновок ґрунтується як на нормах [статей 316, 319](#), [частині другій статті 583 ЦК України](#), так і на абзаці 3 частини першої [статті 3 Закону України "Про іпотеку"](#), відповідно до якого предметом іпотеки може бути нерухоме майно, зареєстроване в установленому порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим [Законом](#). Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості ([частина третя статті 5 Закону України "Про іпотеку"](#)).

Розпорядження ж об'єктом спільної власності (часткової чи сумісної) має свої особливості. Згідно зі [статтею 358 ЦК України](#) право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їх згодою.

Проте судом встановлено, що нежитлові приміщення, які є предметом іпотеки та складають 13/100 частин багатоквартирного житлового будинку, конкретно визначені й відокремлені від решти 87/100 частин, що є самостійними об'єктами права власності - приватизованими квартирами, які окремо обліковуються в органах БТІ, тому визнання іпотечного договору недійсним не відповідає вимогам закону ([постанова від 23 травня 2012 р. N 6-37цс12](#)).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

Заступник Голови

М. П. Пшонка